

Geachte lezer,

Vanwege de aankomende Adrianus VI lezing 2019 over Kerk en Oorlog op 30 november a.s. in Paushuize in deze nieuwsbrief een teaser in de vorm van een interview met de hoofdspreker van deze lezing, Paul Hamans. Daarin wordt ingegaan op twee aspecten van de rol van de katholieke kerk in de Tweede Wereldoorlog die ook in de lezing aan de orde komen. Namelijk de arrestatie en moord op de katholieke joden na het voorlezen van een herderlijk schrijven en een telegram van aartsbisschop De Jong aan rijkscommissaris Seyss-Inquart en het verzet vanuit de katholieke kerk tegen het Nazi-bewind (met name in het bisdom Roermond). De lezing zal op het bekende adres plaatsvinden, Paushuize in Utrecht. We verzoeken belangstellenden zich vooraf op te geven, zodat we met de verwachte opkomst rekening kunnen houden bij de keuze van de zaal.

Als tweede onderwerp voor deze nieuwsbrief is gekozen voor twee museumprojecten. In Jeruzalem wordt door de Franciscanen gewerkt aan een museum over de katholieke geschiedenis van het Heilige Land, het Terra Sancta Museum. In Keulen wordt onder het raadhuisplein gewerkt aan een museum over de joodse geschiedenis van de stad. Het museum zal als het ware zweven boven de archeologische site onder dit plein waar Romeinse en de joodse geschiedenis van Keulen samenkomen. Ondergronds kan de bezoeker een parcours volgen langs het paleis van de Romeinse prefect en de resten van de Middeleeuwse joodse wijk, waaronder een synagoge, een mikwe, een danszaal, woningen en een ziekenhuis.

De opening van deze musea is nog ver weg. De nieuwe Adrianus VI lezing is dat niet. We hopen u uiteraard tijdens die Adrianus VI lezing op 30 november a.s. in Utrecht te mogen begroeten. Het verdere programma treft u bijgesloten aan.

Met vriendelijke groet,

Maurice Essers, voorzitter SKE

**Adrianus VI
lezing 2019
"Kerk en Oorlog"**

*

**Interview over
Kerk en Oorlog**

*

**Twee bijzondere
musea**

MiQua. LVR-Jewish
Museum in the
Archaeological
Quarter Cologne

ADRIANUS VI LEZING: KERK EN OORLOG

30 november 2019, Paushuize Utrecht

PROGRAMMA

13.30 uur	Inloop	
14 uur	Opening	
14.15 uur	Hoofdlezing Kerk in WO II <i>Mgr. dr. P. (Paul) Hamans</i> docent Kerkgeschiedenis aan Grootseminaries Rolduc en Tiltenberg	De leiding van de Nederlandse Katholieke Kerk in de Tweede Wereldoorlog met speciale aandacht voor de positie van katholieke joodse religieuzen.
15 uur	Resocialisering politieke delinquenten <i>Dr. J.W.J. (Joep) van Gennip</i> postdoc-onderzoeker aan de Tilburg School of Catholic Theology	<i>'Ik was in de gevangenis en gij hebt Mij bezocht'</i> (Matt. 25: 36). Resocialiserings-initiatieven van de Katholieke Kerk voor politieke delinquenten in het naoorlogse Nederland.
15.30 uur	WOII en katholieke sociale leer, <i>Prof. dr. A.H.M. (Fred) van Iersel</i> bijzonder hoogleraar Tilburg School of Catholic Theology	De rol van de katholieke sociale leer voor het verzet en de impact van de Tweede Wereldoorlog op de naoorlogse ontwikkeling van de katholieke sociale leer.
16.30 uur	Paneldiscussie	

ADRIANUS VI LEZING: KERK EN OORLOG

30 november 2019, Paushuize Utrecht

Op 30 november 2019 vindt in Paushuize (Kromme Nieuwegracht 49, Utrecht) de Adrianus VI Lezing 2019 plaats van Stichting Katholiek Erfgoed, tevens Studiedag van het Centrum voor de Sociale Leer van de Kerk over de Katholieke Kerk in WO II en in de naoorlogse jaren.

Hierin zal aandacht uitgaan naar de botsing tussen kerk en bezetter, mede vanuit verschillen in visie op de waardigheid van de mens. Ook komt het verzet vanuit de Katholieke Kerk in WO II aan de orde en de invloed van WO II op de katholieke sociale leer. Speciale aandacht is er voor de leiding van de kerk (kardinaal De Jong en de bisschoppen), het lot van religieuzen die in het verzet actief waren en de rol van religieuzen bij de resocialisering van politieke delinquenten in naoorlogse jaren.

Waar?	Paushuize Utrecht, Kromme Nieuwegracht 49
Kosten	Vrijwillige bijdrage
Doelgroep	Jong en Oud
Graag vooraf opgeven:	stichtingkatholiekerfgoed@kpnmail.nl

112 MARTELAREN VAN HET HEIDENDOM

Interview met Paul Hamans¹

Paul Hamans doceert kerkgeschiedenis aan de grootseminaries van Rolduc en De Tiltenberg. In opdracht van de bisschop van Roermond bereidde hij als redactie-secretaris een publicatie voor over de Nederlandse martelaren van de twintigste eeuw (Den Bosch 2008). Tevens is hij auteur van "Edith Stein and Companions on the Way to Auschwitz" (San Francisco 2010). Op 30 november a.s. zal Paul Hamans de Adrianus VI lezing verzorgen. In dat kader werd hij geïnterviewd over zijn onderzoek naar joodse katholieken die samen met Edith Stein in Auschwitz werden vermoord en over het katholieke verzet in WO II met name in Limburg.

U werkt nu aan een Duitse editie van uw boek over de joodse Nederlandse katholieken die samen met de joods-katholieke filosoof Edith Stein zijn vermoord. Hoe heeft die moord plaatsgevonden?

De Nazi's besloten tot de Endlösung in januari 1942 in de conferentie aan de Wannsee. Daar werd besloten om de Joden uit te moorden. Men dacht dat het om elf miljoen joden zou gaan en men had verwacht daar in 1951 mee klaar te zijn. Gewoon uitmoorden... Endlösung betekent eufemistisch de definitieve oplossing van wat de Nazi's een probleem vonden. De uitvoering gebeurde systematisch. De joden waren tevoren in Nederland geïnventariseerd. De burgemeesters hadden een brief gekregen waarin stond dat ze moesten opgeven hoeveel Joden op welke adressen woonden. Die inventarisatie moesten ze voor een bepaalde datum bij de Nazi's inleveren. Vanaf juli 1942 begon men vervolgens de Nederlandse joden naar het oosten te brengen. Dat merkten de christenen. Binnen 14 dagen spraken de katholieke en de protestantse gemeenschappen af om een protest te laten horen. Ze schreven daartoe een telegram aan de nationaalsocialistische rijkscommissaris van Nederland, Seyss-Inquart. Daarna werd een herderlijk schrijven opgesteld dat op 26 juli 1942 zou worden voorgelezen in de kerken. Daarin was dat telegram aan Seyss-Inquart integraal opgenomen.

Op de vrijdag voordat de brief vanaf de kansel zou worden voorgelezen waren de Nazi's erachter gekomen dat het telegram erin stond. Zij vroegen aan een dominee die in het interkerkelijk overleg zat, dominee Dijkhuis, om dat telegram weg te laten (dit interkerkelijk overleg was een overleg van de katholieke kerk en zeven of acht gemeenschappen uit de reformatie). Dominee Herman Dijkmeester liet aan aartsbisschop De Jong weten dat hij in Den Haag was geweest en dat hij was aangesproken op het voornemen om het telegram voor te lezen. De Jong wilde echter niet door de Nazi's laten voorschrijven wat in herderlijke brieven zou staan. Hij was zo overtuigd dat hij pas achteraf aan de andere bisschoppen heeft laten weten daarover van Dijkmeester gehoord te hebben. Dat is kerkjuridisch niet onproblematisch. De aartsbisschop heeft immers

¹ Paul Hamans heeft zijn filosofische en theologische opleiding genoten aan de Hogeschool voor Theologie en Pastoraat in Heerlen en aan het grootseminarie in Rolduc. Op 9 juni 1979 ontving hij de priesterwijding. Hij promoveerde in 1985 bij professor dr. Walter Brand-müller tot doctor in de theologie met een proefschrift over de priesteropleiding van het eerste bisdom Roermond. Hij besteedt 2/3 van zijn tijd aan wetenschappelijk werk in de Grootseminaries Rolduc en De Tiltenberg en 1/3 aan pastoraal-assistentie in het cluster Roerkerken.

geen jurisdictie in andere bisdommen, maar De Jong was ervan overtuigd dat de andere bisschoppen het ermee eens zouden zijn.

Kardinaal De Jong

Daarna ging het snel. Op zondag de 26ste juli 1942 werd de brief voorgelezen. Op 2 augustus 1942, de week erna, werden alle katholieke joden opgepakt. De joden van het district Amsterdam werden naar de Hollandse Schouwburg gebracht. De joden van de andere districten gingen naar kamp Amersfoort. Op de volgende dinsdag zijn ze met de trein vanuit Amsterdam via Amersfoort, waar de ander katholieke joden instapten, naar Westerbork gegaan. In de nacht van donderdag op vrijdag zijn ze vanuit Westerbork naar Auschwitz gebracht. Op het station in Auschwitz is er een scheiding gemaakt van mensen die konden werken en mensen die niet konden werken. Uiteindelijk zijn ze allemaal omgekomen.

Hoe heeft u kunnen achterhalen om hoeveel joden het ging?

Het ging in totaal om ongeveer 400 katholieke joden. Het precieze aantal is niet bekend. In feite weet ik maar van 112 katholieke joden die in dit verband zijn vermoord ("maar" is natuurlijk geen goede term in deze). Er zijn van 82 van deze joden de namen bekend. Dat zijn de katholieke joden uit de districten buiten Amsterdam. Zij werden in Amersfoort apart gehouden en op een lijst gezet. Voor Amsterdam was er ook een lijst. Maar de lijst van Amsterdam hebben we niet; die is nooit boven water gekomen. Van de 30 Amsterdamse joden heb ik daardoor maar één naam kunnen achterhalen.

Wisten de joden waarom ze werden gearresteerd?

De katholieke joden zijn - dat is zo op de dag van de arrestatie gezegd door Generalkommissar Schmidt in Waubach - expliciet als katholieke joden opgepakt omdat de bisschoppen zich niet aan afspraken (die er overigens niet waren) gehouden zouden hebben. In een aantal protestantse kerken is die brief niet

voorgelezen, mogelijk een keuze van de dominees. De Nazi's hebben begrepen dat de katholieken dat wel gedaan hebben. Alleen tegen hen werd opgetreden. Er werd geen uitzondering gemaakt. De katholieke joden moesten worden vermoord en daarom werden ze apart geregistreerd.

De katholieke joden wisten dat de arrestatie een represaille was. Een van de katholieke joden was Lisamaria Meirwosky. Zij zat in het Poorthuis van de cisterziënserinnenabdij in Berkel-Enschot ondergedoken. Ze schrijft vanuit Westerbork een brief aan haar biechtvader, pater Frehe o.p., in Amsterdam. Ze vroeg aan de pater om aan aartsbisschop De Jong te zeggen dat de katholieke joden graag bereid waren hun leven te offeren voor de bekering van hun volk en het welzijn van de kerk.

Links: de Iekendominicanes Lisa Maria Meirowsky. Rechts: Judith Mendes da Costa.

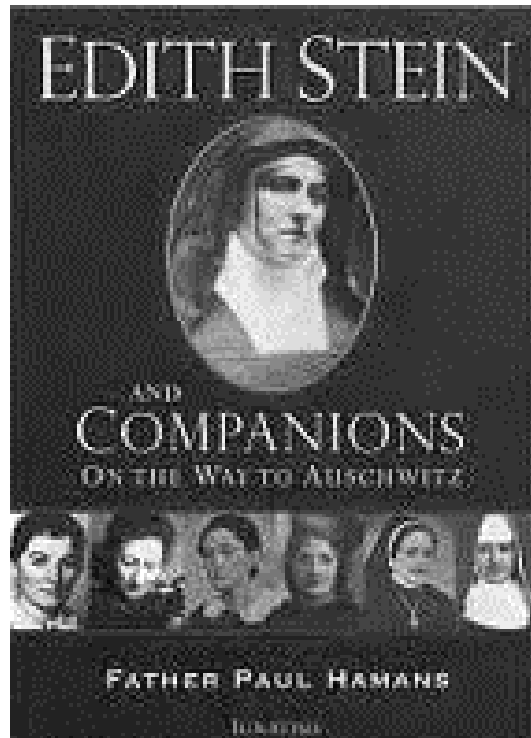
Waren er geen uitzonderingen?

Voordat ze van Amersfoort naar Westerbork zijn gegaan, zijn wel gemengd gehuwden vrij gelaten. Dat zou volgens de Duitsers teveel bonje geven en zou aanleiding hebben gegeven tot protesten omdat dan een man of vrouw zou achterblijven. Een bijzonder geval is ook Judith Mendes da Costa, een sefardische joodse, die met grote moeite katholiek geworden was, met veel innerlijke strijd. Ze werd net als de anderen op 2 augustus 1942 gevangen genomen en naar Westerbork gebracht, maar ze werd niet naar Auschwitz meegenomen. Ze is na twee weken vrijgelaten, op 15 augustus 1942, omdat de Nazi's nog niet wisten of Portugese joden ook gedood moesten worden. Ze is wel later opgepakt en vermoord.

Wat was de achtergrond van de opgepakte mensen?

Het waren 32 mannen en 50 vrouwen. Ik heb een lijst kunnen publiceren van mensen die ik met naam heb kunnen achterhalen. Er is een lijst gemaakt in Amersfoort en er is de transportlijst van Westerbork naar Auschwitz. Door het vergelijken van die lijsten met arrestatielijsten voor de districten kun je de namen achterhalen. Het zijn mensen met een verschillende achtergrond, mensen die lang al in Nederland woonden, maar ook mensen die uit Duitsland gevlucht waren kort voor de oorlog.

De jongste van de opgepakte joden is nog geen half jaar oud. Het ging soms om hele gezinnen (vader, moeder en kinderen). Het gezin De Man was daarbij, van de schrijver Herman de Man, die toen zelf in Frankrijk was. Verder de familie Löb, waarvan drie broers Trappisten waren in de abdij Koningshoeven in Tilburg. Drie zussen van dit gezin waren Trapistinnen in Berkel-Enschot. Van de acht kinderen uit dit gezin heeft slechts één zus in Nijmegen de oorlog overleefd (de ouders waren al overleden toen de oorlog begon).

Links: Aloysia Löwenfels; Rechts: de Engelstalige uitgave van het boek over Edith Stein en haar metgezellen.

Een aantal van de groep kende elkaar voordat ze gevangen genomen werden. Zo was Edith Stein de peettante van Alice Reiss, die in Beuron gedoopt is en die ook naar Nederland gekomen is. Alice Reiss wilde ook religieus worden. Maar veel joden werden in kloosters niet aangenomen omdat ze veel meegemaakt hadden. Dat gold ook voor Alice Reiss. Zij had verkering in de periode dat ze katholiek wilde worden. Haar schoonvader dreigde zijn zoon te onterven als Alice katholiek werd. Dit leidde na het verbreken van de verkering tot een psychische crisis bij haar. Alice Reiss vond uiteindelijk onderdak en werk bij de Zusters van de Goede Herder in Almelo.

Edith Stein kende vanuit haar jeugd ook een vrouw uit Hamburg, die later katholiek geworden is. Zij schreef aan Edith Stein: *“hoe kan ik me na het doopsel in de kerk inleven?”* Edith Stein schreef: *“eerst moet je de kerk beter leren kennen: de liturgie, de heiligen en je moet niet schrikken van dingen die tegenvallen”*. Deze vrouw wilde in de Karmel in Maastricht intreden, maar ze werd niet aangenomen. Ze was te angstig. Ze werd wel opgenomen in Venlo in een klooster van Ursulinen. Op 2 augustus 1942 werd ze opgepakt. De overste zei nog tegen een SS-er: *“maar ze is geen Jood meer”*. Zijn antwoord is veelzeggend: *“Over een os kunt u zoveel doopwater gieten als u wilt. Het wordt nooit een koe. Jood blijft jood”*.

Waarom werden deze joden, zoals Edith Stein, katholiek?

Veel joodse mensen zijn al voor de oorlog religieus geworden. Joden hoeven zich overigens niet te bekeren. Ze hoeven alleen in Jezus de Messias, de Verlosser, te zien. Edith Stein kwam tot de kerk doordat ze zag hoe een protestant echtpaar met lijden kon omgaan. Ze had ook contact met een katholiek echtpaar in de buurt van Speier. Daar groeide ze langzaam naar hetatholicisme toe. Ze liet zich dopen nadat ze de autobiografie van Theresa van Avila gelezen had. Als gedoopte werd ze lerares in Speier in een kweekschool voor meisjes.

Het is opmerkelijk hoe daar haar geloof zich ontwikkelt. Ze biecht wekelijks bij de vicaris-generaal van het bisdom. Ze helpt de meisjes die daar naar school gaan om een gelovig leven te leiden en om niet alleen met de mond te bidden. Ze leerde aan hen een contemplatief gebed. Haar ontwikkeling is heel bijzonder.

Boven: Edith Stein

Waarom waren de Nazi's zo bang voor het voorlezen van het herderlijk schrijven?

De Nazi's waren bang dat het herderlijk schrijven onrust zou veroorzaken aan de vooravond van de Endlösung. Om de leiders van de kerken rustig te houden was door hen gesuggereerd om de gedoopte joden (katholiek of protestant) niet weg te voeren. Die suggestie was een idee van de Nazi's. Daar had niemand om gevraagd. Dat hadden ze de christenen aangeboden. De arrestatie en moord op Edith Stein en haar metgezellen was de wraak van de Nazi's op de Nederlandse katholieke kerk vanwege het voorlezen van het herderlijke schrijven en het telegram. Deze represaille was door Nazi's in Den Haag uitgedacht. Er is mij overigens ook geen soortgelijke actie als die van het Nederlandse herderlijke schrijven voor katholieke joden uit het buitenland bekend. Dat neemt niet weg dat naar verhouding nergens zoveel joden zijn vermoord als in Nederland. Maar liefst 75% van hen heeft de oorlog niet overleefd.

Wat is uw mening over de groep van katholieke joden?

Ik werd zojuist gebeld door een zuster die de zaligverklaring van voorbereid van haar medezuster, Aloysia Löwenfels uit Geleen. Zuster Aloysia zat ook bij de groep van joodse religieuzen waar we nu over spreken. Het zou fijn zijn als deze groep als geheel zalig verklaard wordt. Ik hoop dat de Duitse editie van het boek daarin een rol kan spelen. Het heeft enige tijd geduurd voordat hun geschiedenis algemeen bekend werd. Het lot van Edith Stein is pas in de vijftiger jaren, naar aanleiding van een biografie, onder de aandacht gekomen en met haar deze gehele groep. Bij de inventarisatie van de martelaren in de twintigste eeuw heb ik ze als groep beschreven. Voor mij zijn het martelaren die hun leven hebben gegeven omwille van geloof en kerk. Het religieus worden was voor Edith Stein een consequentie van haar roeping. Ze wilde altijd al naar de Karmel gaan. Haar moeder was daar zeer ontevreden over. Moeder en dochter schreven elkaar aanvankelijk elke week. Na haar intreding in de Karmel is Edith Stein blijven schrijven. Maar haar moeder heeft haar niet meer teruggeschreven. Dat deed vanaf toen haar zuster Rosa, die later eveneens religieuze werd en ook een van degenen was die met de groep is weggevoerd en vermoord.

Hoe moeten we achteraf tegen deze gebeurtenissen aankijken? Had de aartsbisschop anders gehandeld wanneer hij had geweten wat het gevolg zou zijn van het voorlezen van het telegram?

We moeten hier niet licht over denken. Aartsbisschop De Jong heeft er slecht van geslapen, misschien wel de rest van zijn leven. Als hij vooraf had geweten wat er gebeurd is, had hij dan anders gehandeld? Dat kunnen we niet weten. Na de oorlog werd het voorlezen van het herderlijke schrijven als een heldendaad gezien, maar de mensen hebben er zeer onder geleden.

U heeft ook het boek de Martelaren en getuigen van de twintigste eeuw voorbereid. Het eerste deel gaat over priesters en leken uit de bisdommen, het tweede deel over priesters en religieuzen van orden, het derde over priesters en religieuzen van congregaties en het vierde over katholieke joden. In een recent geloofsgesprek op televisie heeft mgr Wiertz aandacht gevraagd voor katholieke martelaren in Limburg. Als we met name kijken naar de groepen uit de eerste drie delen van het boek, kun je dan zeggen dat er in de geschiedschrijving voor hen te weinig aandacht is geweest?

Überhaupt voor het verzet in Limburg is er lange tijd te weinig aandacht geweest. Koningin Wilhelmina vroeg in Londen eens aan dominee Visser 't Hooft naar het verzet in Limburg. Zijn antwoord was dat hem van verzet in Limburg niets bekend was. Daarop heeft Fred Cammaert een proefschrift in twee delen geschreven over het Limburgse verzet.

Dat Limburgse verzet viel niet zo op omdat het kerkelijk georganiseerd was. Het viel bijvoorbeeld niet op als priesters huisbezoeken deden en daarbij hulp verleenden bijvoorbeeld door voedselbonnen te brengen. Maar in het bisdom Roermond zijn maar liefst 78 priesters opgepakt, waarvan 21 priesters in de kampen zijn omgekomen. De meesten daarvan door uitputting en ziekten. Er waren verder ook Limburgse regulieren, franciscanen, een broeder van Maastricht, een priester van de Russisch orthodoxe kerk, die zijn opgepakt en zijn omgekomen. Er waren ook een groot aantal leken die bij het kerkelijk verzet betrokken waren en in de kampen zijn omgekomen. De priesters en de religieuzen hebben het voordeel dat ze tot een verband behoren waarin ze herinnerd worden. Voor deze leken geldt dat minder. Ze hebben vaak geen archieven.

Het verzet in Limburg was ook groter dan elders. Daarvoor zijn een aantal argumenten te bedenken:

- 1) De pastorale relatie van jonge priesters. Er zijn maar twee pastoors omgekomen, de anderen waren kapelaans. Meestal jonge kapelaans, die in de jeugdbeweging actief waren en de contacten met de mensen hadden. Pastoors zetten de parochie voort en de kapelaans gingen in het verzet. De kerk was in Limburg alomtegenwoordig. Men wist wie men vertrouwen kon en wie NSB-er was. Het was religieus-familiaal.
- 2) Trouw aan het bestuur van de kerk: alle priesters in Limburg wisten dat de bisschop, mgr Lemmens, tegen de Nazi's was. Zijn secretaris Leo Moonen was in de curie van het bisdom eigenlijk het centrum van het verzet.
- 3) Trouw aan het geloof betekende tegen het heidendom van de Nazi's te zijn. Dat heidendom verbreidde zich niet alleen als ideologie maar kenmerkte zich in de praktijk ook door vervolging, marteling, gevangenschap enz.
- 4) In de verzuilde samenleving waren de grenzen van de kerkelijke en maatschappelijke organisaties vloeïend. Pastoors en kapelaans waren als aalmoezeniers betrokken bij elke vereniging. De katholieke organisaties van de zuil werden door de bisschoppen opgeheven omdat ze geïnfilteerd werden door NSB-ers. Het werden kerkelijke verenigingen. Zo onttrokken zij zich aan de invloed van de Nazi's.
- 5) Er is ook een geografisch aspect. Piloten die boven Duitsland werden neergeschoten, werden opgepakt maar soms slecht bewaakt zodat ze konden ontsnappen. Zij trokken dan via Limburg over de grens. Ze moesten over de Maas en gingen via België naar Spanje en Portugal om terug te komen in Engeland. De piloot zocht een aanspreekpunt en oriënteerde zich daarbij als het ware voor de kerktorens. Ze wisten dat daar priesters in de buurt waren die talen kenden en waarvan zij hoopten dat ze

betrouwbaar waren. Priesters en leken reikten deze piloten aan elkaar over totdat zij over de Belgische grens waren. Mede om die reden groeide Limburg meer anti-Nazi inzet dan elders in Nederland.

Links: mgr Lemmens. Rechts: diens secretaris Leo Moonen, de geestelijke leider van het verzet in Limburg

Veel pastoors en kapelaans zijn opgepakt vanwege verspreiding van brieven van bisschoppen, verzet tegen filmkeuring of omdat ze onderduikers onderbrachten en zorgden dat die genoeg te eten kregen. Een kapelaan van de kathedraal ging bijvoorbeeld communie brengen bij de onderduikers. Er was ook een verzetsorganisatie die zich richtte op het zorgen voor de onderduikers in Limburg. In die organisatie zaten priesters. De meeste priesters zijn opgepakt in en na 1943. Toen hadden ze 2-3 jaar oorlog achter de rug en leden ze aan de fysieke verzwakking die daarbij hoort. Ze kwamen in concentratiekampen waarin besmettelijke ziekten heersten. Veel van die priesters zijn in de laatste oorlogsmaanden gestorven. Sommigen stierven nog na de wapenstilstand.

Was een priester niet ook het morele kompas van een parochie? Werd niet erg gekeken naar wat zij deden?

Ja, maar de priesters waren ook overtuigd. Het Nazidom is een verschrikkelijke ideologie geweest. De Nazi's hebben de macht naar zich toetrokken en bij de kerk weggehaald. Dat zagen de Nazi's ook zo. De Nazi ideologie is veel meer dan oorlog voeren. Het is een heidense religie en daarom botste dat zo heftig met gelovigen, de bisschoppen als hun leiders en ook met protestanten. De terechte angst voor het fascisme hebben de bisschoppen vanaf 1934 gecommuniceerd naar gelovigen. Er is al voor de Tweede Wereldoorlog een brief van de bisschoppen gekomen waarin staat: aan ieder die belangrijke steun verleent aan een liberale ideologie, een nationaal socialistische, communistische of socialistische moet de sacramenten geweigerd worden. Die brief werd elk jaar op passiezondag voorgelezen wanneer de mensen de paasplicht moesten vervullen. Wat daar achter zit is de overtuiging dat God de wereld regeert en niet het menselijke verstand. Ik denk dat hier het conflict speelt tussen christendom en Verlichting. Ik ben ervan overtuigd dat zowel het liberalisme als het socialisme als alle vormen van fascisme kinderen van de Verlichting zijn. De verlichtingsideologie schept de illusie dat de mens autonoom is, vrij van God, zijn Schepper.

Verdere info: Getuigen voor Christus. Rooms-katholieke bloedgetuigen uit Nederland in de twintigste eeuw, P. Hamans (redactiesecretaris), 's-Hertogenbosch 2008.

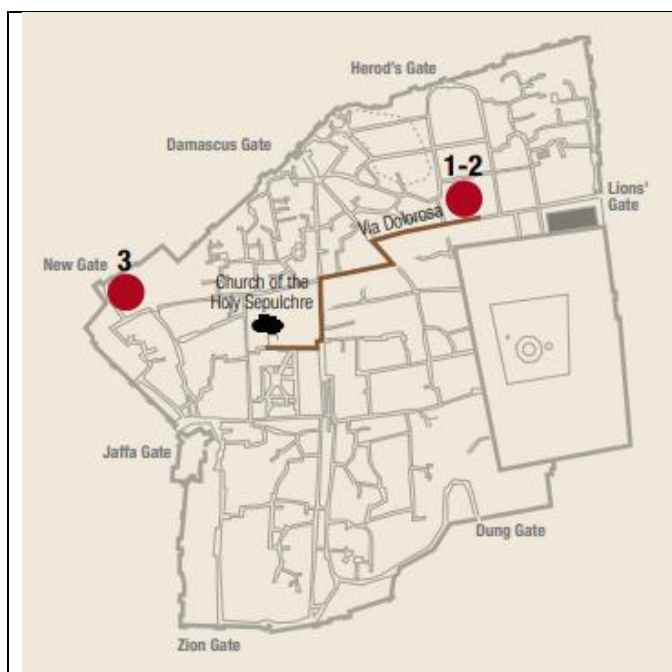
TWEE NIEUWE BIJZONDERE MUSEA VOOR RELIGIEUS (JOODS c.q. KATHOLIEK) ERFGOED

De aandacht voor religieus erfgoed neemt toe en daarmee ook voor musea voor religieus erfgoed. In deze bijdrage aandacht voor twee bijzondere projecten die in 2021 hun poorten openen: het Terra Sancta Museum in Jeruzalem en het museum Miqva voor de joodse geschiedenis van Keulen.

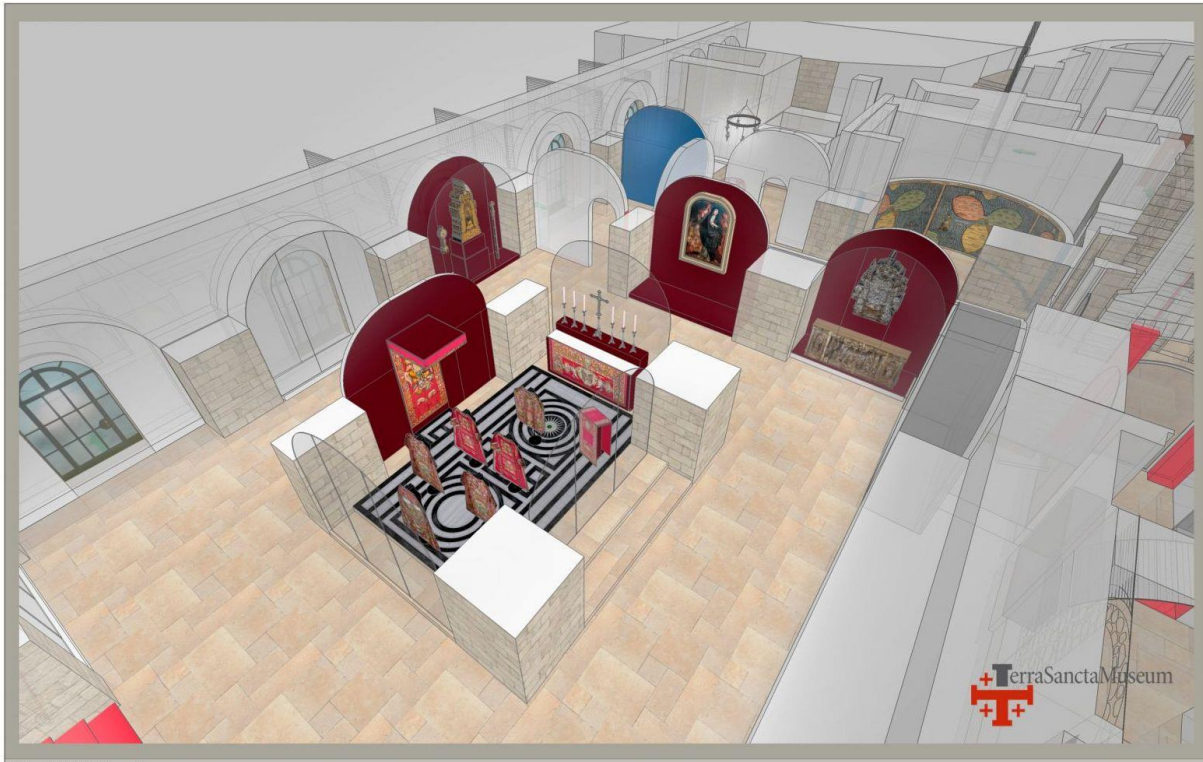

Het nieuwe Terra Sancta Museum dat onder andere de door de Franciscanen beheerde schatkamer van de H. Grafkerk zal tonen, zal haar poorten naar verwachting in oktober 2022 openen. De H. Franciscus van Assisi stuurde de Franciscanen in 1217 naar het H. Land. Franciscus beschouwde deze missie als de parel onder de missies. De Franciscanen zijn sinds 1342 de enige katholieke orde die in het H. Land mag verblijven. Sindsdien beheren zij het katholieke erfgoed in het H. Land, waaronder 70 heilige plaatsen, en bedienen zij 29 parochies en scholen met meer dan 10.000 leerlingen in totaal.

Na het enorme succes van de tentoonstelling van objecten uit de schatkamer in 2013 in een tentoonstelling in Versailles, ontstond het plan voor een nieuw museum in Jeruzalem. Het gaat onder andere om smeedkunst, paramenten, manuscripten, beelden en schilderijen, waaronder vele geschenken van bezoekers van het H. Graf. Ongeveer 800 jaar na het verblijf van Franciscus in het H. Land zal het museum openen.

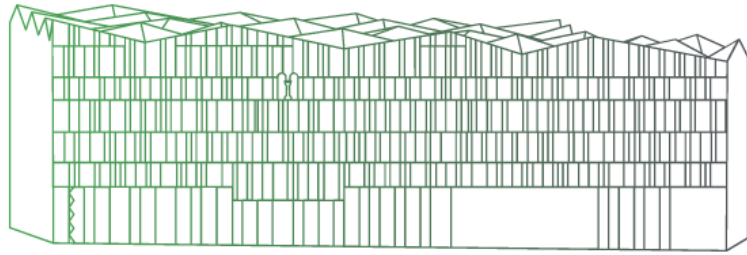
Met het museum kan de katholieke identiteit van Jeruzalem versterkt worden. Door emigratie is het aantal christenen in Jeruzalem de afgelopen decennia van 11% naar 1% van de bevolking gedaald. Het museum biedt aan de resterende christenen hoop voor de toekomst. Het is ook merkwaardig dat Jeruzalem, de wieg van het christendom, wel een joods museum en een islamitisch museum kent, maar geen christelijk museum. Het project is opgezet voor de Franciscanen. In 2018 kon al de archeologische afdeling van het museum geopend worden over de heilige plaatsen (nr.1). In 2021 zal de historische afdeling openen (nr.3) en een multimedia afdeling, waar bezoekers de positie van Jeruzalem in de katholieke kerk leren kennen (nr.2).

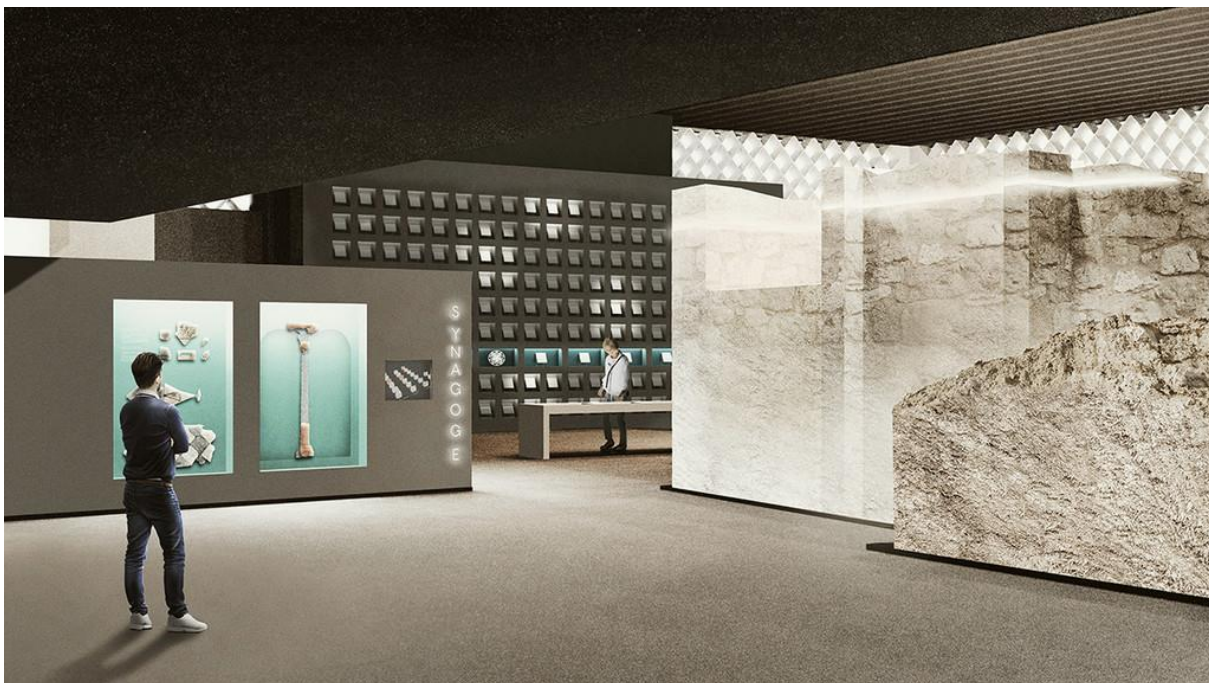
De musea zullen zich bevinden bij de locaties die door katholieke pelgrims in Jeruzalem het meest bezocht worden, zoals de H. Grafkerk, de Via Dolorosa, de Tempelberg en de Klaagmuur.

MiQua. LVR-Jewish Museum in the Archaeological Quarter Cologne

Het MiQua Museum in Keulen zal naar verwachting eind 2021 haar poorten openen. Het wordt gevestigd op een archeologische site in de binnenstad van Keulen, waar zich in de Middeleeuwen de joodse wijk bevond. MiQua staat dan ook voor “het museum in de wijk”. Het gaat om een gebied van maar liefst 6.000 m² onder het Raadhuisplein. Ooit stond daar het paleis van de Romeinse stadhouder, het Praetorium. In de Middeleeuwen was er de joodse wijk en een christelijke wijk voor goudsmiden. Bovenop de archeologische site met onder andere een synagoge en een mikwe wordt door de stad Keulen en het land Noordrijn Westfalen het museum gebouwd. Het museum zweeft boven een 600 meter lange ondergrondse route die de bezoeker door de Romeinse en Middeleeuwse geschiedenis van de stad zal leiden. De daarin opgenomen resten van de joodse wijk, waaronder ook woningen, een ziekenhuis en een danszaal, zijn uit de 11^e en 12^e eeuw. Zij worden begeleid door een permanente tentoonstelling over de joodse geschiedenis van de stad binnen de context van de algemene geschiedenis van Keulen en van het jodendom. Die geschiedenis begint al met een decreet van keizer Constantijn uit het jaar 321 dat het joden toestaat om actief te worden in de raad van Keulen. Voordat bezoekers via het ondergrondse parcours in de geschiedenis duiken, krijgen ze in de bovenbouw in een permanente tentoonstelling over de joodse geschiedenis een toelichting op de context. Met het museum wordt onder andere beoogd om vooroordelen weg te nemen.

Kernstukken van de collectie van het MiQua zijn twee boeken. Ten eerste een Middeleeuws kadasterboek dat informatie geeft over eigendomsverhoudingen en regelingen tussen christenen en joden in de joodse wijk van Keulen en ten tweede het zogenaamde Amsterdamse Machzor, een Keuls joods gebedenboek met 331 pagina's van perkament. Het Machzor is één van de belangrijkste oude, met tekeningen verfraaide, joodse boeken. Het werd in 2017 door het MiQua samen met het Amsterdamse Joodse Museum verworven.

Het Machzor zal in navolging van de Marten en Oopjen deal tussen Amsterdam en Keulen heen en weer reizen. Als voorproefje geldt daarbij een tentoonstelling tot 12 januari 2020 in het Wallraf-Richartz-Museum in Keulen over dit bijzondere boek.

Boven: het Machzor. Tot de Tweede Wereldoorlog werd het door de Amsterdamse joodse gemeenschap gebruikt tijdens feestdagen. Het is waarschijnlijk in of nabij Keulen tussen 1250 en 1260 vervaardigd. Joodse voorzangers gebruikten het manuscript met gebeden en liturgische gedichten tijdens Joodse feesten in de Keulse synagoge. De verblijfplaats van het machzor bleef tot 1669 onbekend. In dat jaar schonk de drukker Uri Fayvesh Halevi het machzor aan de Joodse gemeente in Amsterdam. Mogelijk was het manuscript al eerder in bezit van de familie Halevi. In 2010 bood de Amsterdamse Joodse gemeenschap het machzor te koop aan; de gemeenschap had geld nodig voor de bouw van het Nationaal Holocaust Museum in Amsterdam.

De Middeleeuwse geschiedenis van de joden in Keulen eindigt in het jaar 1424. In dat jaar worden zij uit de stad verjaagd. In het museum komt ook de moderne geschiedenis aan de orde, waaronder de vernietiging van de synagogen tijdens de Kristallnacht (1938) en het joodse leven in Keulen na de Tweede Wereldoorlog. Vandaag telt de gemeenschap weer ongeveer 4.500 Joodse mensen.

Boven: pogrom Keulen in 1349. In de loop van de geschiedenis heeft de Joodse gemeenschap van Keulen geleden onder vervolgingen, uitwijzingen, moordpartijen en vernietiging. De Joden krijgen de schuld voor het verspreiden van de Zwarte Dood (de pest) en eindigen dan, ook in Keulen, op de brandstapels.